

Муртіщева Аліна Олександрівна

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Муртищева Алина Александровна

*кандидат юридических наук,
ассистент кафедры государственного строительства
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Murtishcheva Alina

*Candidate of Legal Sciences,
Assistant Lecturer of the Department of State Construction
Yaroslav Mudryi National Law University*

Плотнікова Анна Дмитрівна

*студентка
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Плотникова Анна Дмитриевна

*студентка
Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Plotnikova Anna

*Student of the
Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of
Yaroslav Mudryi National Law University*

Дубина Катерина Валеріївна

*студентка
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Дубина Екатерина Валерьевна

*студентка
Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Dubyna Kateryna

*Student of the
Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-4-7161

**ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ ГОЛОСУВАННЯ
В СУЧАСНИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

**К ВОПРОСУ О ФОРМЕ ГОЛОСОВАНИЯ
В СОВРЕМЕННЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ**

**TO THE QUESTION OF FORMS OF VOTING
IN MODERN FOREIGN COUNTRIES**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню різних форм голосування в зарубіжних країнах. У роботі визначені причини різноманіття форм голосування: зниження уваги електорату до голосування, впровадження інформаційних технологій.

З'ясовано, що найрозповсюдженішою формою голосування є особисте голосування за місцем виборчої адреси, яке може відбуватися за допомогою виборчих бюлетенів і виборчих машин. Зазначено, що головним недоліком цього варіанту волевиявлення є зниження кількості виборців, а останнім часом – неможливість органів влади забезпечити безпеку громадян на виборчих дільницях через пандемію коронавірусу.

У роботі описується сутність заочної форми голосування (поштою, Інтернетом тощо). Виділено недолік цього варіанту волевиявлення – можливість справляння адміністративного впливу з боку владних органів. Заочне голосування класифіковано на голосування в загальному та індивідуальному плані. На прикладі Польщі показано впровадження голосування поштою на президентських виборах 2020 р.

Вказано, що голосування поштою класифікується на дозвільне на повідомне, внутрішнє та зовнішнє. Сутність процедури голосування поштою продемонстрована на прикладі Австрії, США, Швейцарії, Великобританії, Австралії. З'ясовано, що в американській доктрині поняття «заочне голосування» та «голосування поштою» є синонімами.

У статті розкрито сутність голосування за кордоном як одного з варіантів волевиявлення, який застосовується тоді, коли сполучення між країнами обмежене або припинене. Цей вид голосування розглядається на прикладі Бразилії, Португалії, Румунії, США.

Також у роботі розглядається дострокове голосування, яке поширюється у зв'язку з міграційними процесами і пандемією, на прикладі Фінляндії, Японії, Канади.

Визначено сутність малопоширеної форми волевиявлення – голосування за дорученням. Цей різновид голосування розглянутий на прикладі Монако, Науру, Вануату.

Окреслено місце електронного голосування в системі форм голосування. Зазначено, що його поява зумовлена низькою політичною активністю виборців. Проаналізована процедура електронного голосування в Естонії, де воно існує досі, та у Великобританії й Нідерландах, де від цієї форми волевиявлення вже відмовилися. З'ясовані недоліки електронного голосування: недовіра виборців, ризики втручання в роботу системи тощо.

Ключові слова: форми голосування, особисте голосування за місцем виборчої адреси, заочне голосування, голосування за кордоном, дострокове голосування.

Аннотация. Статья посвящена исследованию разных форм голосования в зарубежных странах. В работе определены причины многообразия форм голосования: снижение внимания электората к голосованию, внедрение информационных технологий.

Выяснено, что самой распространенной формой голосования является личное голосование по месту избирательного адреса, которое может происходить с помощью избирательных бюллетеней и избирательных машин. Отмечено, что главным недостатком этого варианта волеизъявления является снижение количества избирателей, а в последнее время – невозможность органов власти обеспечить безопасность граждан на избирательных участках из-за пандемии коронавируса.

В работе описывается суть заочной формы голосования (по почте, Интернетом и т.д.). Выделен недостаток этого варианта волеизъявления – возможность оказания административного влияния со стороны органов власти. Заочное голосование классифицировано на голосование в общем и индивидуальном плане. На примере Польши показано внедрение голосования по почте на президентских выборах 2020.

Указано, что голосование по почте классифицируется на разрешительное и на уведомительное, внутреннее и внешнее. Суть процедуры голосования по почте продемонстрирована на примере Австрии, США, Швейцарии, Великобритании, Австралии. Установлено, что в американской доктрине понятия «заочное голосование» и «голосование по почте» являются синонимами.

В статье раскрыта суть голосования за рубежом как один из вариантов волеизъявления, который применяется тогда, когда сообщение между странами ограничено или прекращено. Этот вид голосования рассматривается на примере Бразилии, Португалии, Румынии, США.

Также в работе рассматривается досрочное голосование, которое распространяется в связи с миграционными процессами и пандемией, на примере Финляндии, Японии, Канады.

Определена суть редкой формы волеизъявления – голосования по доверенности. Эта разновидность голосования рассмотрена на примере Монако, Науру, Вануату.

Очерчено место электронного голосования в системе форм голосования. Отмечено, со его появление обусловлено низкой политической активностью избирателей. Проанализирована процедура электронного голосования в Эстонии, где оно существует до сих пор, и в Великобритании и Нидерландах, где от этой формы волеизъявления уже отказались.

Выяснены недостатки электронного голосования: недоверие избирателей, риски вмешательства в работу системы и другие.

Ключевые слова: формы голосования, личное голосование по месту избирательного адреса, заочное голосование, голосование за рубежом, досрочное голосование.

Summary. The article is devoted to the study of different voting forms in foreign countries. The work identifies the reasons for the voting diversity forms: reducing the electorate to voting attention, the introduction of information technologies.

It was found that the most widespread voting form is personal voting at the electoral address place, which can take place with the help of ballots and electoral machines. It was noted that the main disadvantage of this expressing will option is the decrease in the number of voters, and more recently, the inability of the authorities to ensure the citizens safety at polling stations due to the coronavirus pandemic.

The paper describes the absentee voting essence (by mail, Internet, etc.). The disadvantage of this expression of will option is the possibility of administrative influence from the authorities. Absentee voting is classified into general and individual voting. Using the polish example, the introduction of mail-order voting in the 2020 presidential elections is shown.

It is indicated that voting by post is classified into permissive and notification, internal and external. The voting essence procedure by mail is demonstrated by the example of Austria, USA, Switzerland, Great Britain, Australia. It has been established that in the American doctrine the concepts of «absentee voting» and «voting by mail» are synonymous.

The article reveals the essence of voting abroad as one of the options for expression of will, which is used when communication between countries is limited or terminated. This type of voting is considered on the example of Brazil, Portugal, Romania, USA.

The work also examines early voting, which is spreading in connection with migration processes and the pandemic, on the example of Finland, Japan, Canada.

The essence of a rare form of expression of will – voting by proxy is determined. This type of voting is considered on the example of Monaco, Nauru, Vanuatu.

The place of electronic voting in the system of voting forms is outlined. It is noted that its appearance is due to the low political activity of voters. The e-voting procedure is analyzed in Estonia, where it still exists, and in the UK and the Netherlands, where this form of expression of will has already been abandoned. The disadvantages of electronic voting have been identified: distrust of voters, risks of interference in the work of the system, and others.

Key words: forms of voting, personal voting at the place of electoral address, absentee vote, voting abroad, early voting.

Постановка проблеми. Використання різноманітних форм голосування зумовлене необхідністю держав забезпечити доступ до здійснення волевиявлення громадян, враховуючи рівень політичного розвитку держави та населення, а також рівень науково-технічного прогресу.

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на різні сфери державного та суспільного життя, зокрема це зумовило запровадження в багатьох країнах нових форм голосування з метою запобігання ризикам масового поширення хвороби серед населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання форм і способів голосування, еволюції виборчого законодавства в аспекті запровадження нових форм голосування ставали об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Красинський В. [18], Водяницька О. [16], Пережняк Б. [10], Соляник К. [10], Фоміна С. [23]. Проте розвиток інформаційних технологій, зростання міграційних процесів, а також необхідність забезпечення здоров'я населення зумовлюють потребу подальших досліджень форм голосування, які здатні відповідати вимогам часу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення досвіду правового регулювання та практики впровадження окремих форм голосування на сучасному етапі розвитку зарубіжних країн, особливостей розвитку та застосування окремих форм в умовах пандемії.

Виклад основного матеріалу. Голосування є ключовою стадією виборчого процесу для будь-якого виду виборів. Зниження уваги електорату до цієї стадії та високий рівень неявки на вибори останнім часом стали однією із загроз демократичним засадам державного управління як в так званих «молодих демократіях», так і в країнах з усталеними традиціями демократичного державотворення. Одночасно ці процеси стали каталізатором розвитку та впровадження в практику різноманітних форм голосування. Різноманіття форм голосування у сучасному світі обумовлено також стрімким розвитком інформаційних технологій. Тому сьогодні в зарубіжних країнах використовуються такі форми голосування, як заочне голосування, електронне голосування, голосування за дорученням, голосування поштою, голосування за місцем перебування виборця,

голосування в мобільному виборчому пункті та ін. Переваги та недоліки кожної з них, а також необхідність дотримання карантинних обмежень сприяють нерівномірному їх застосуванню, що потребує більш докладного аналізу.

Зазвичай, стадія голосування асоціюється із особистим голосуванням за місцем виборчої адреси, що є найрозповсюдженішою та найпростішою для реалізації формою голосування. Для застосування цієї форми утворюються пункти (виборчі дільниці), де відбувається голосування, з дотриманням територіальної організації виборів. Організатори виборчого процесу здійснюють утворення пунктів для голосування з дотриманням принципів територіальної організації виборчого процесу. Це класичний підхід до проведення голосування [24, с. 115].

Суть цієї форми голосування полягає в тому, що виборець з'являється до виборчої дільниці з відповідними документами, що підтверджують його особу, отримують виборчий бюлетень, заповнюють його у спеціальному приміщенні (традиційний та найбільш поширений спосіб голосування) з метою дотримання принципу таємного голосування та опускають у скриньку. Потім голоси підраховують члени виборчої комісії.

Ця форма голосування може використовувати й інший спосіб голосування — за допомогою виборчих машин — пристроїв, що реєструють та підраховують голоси виборців. Дослідники виділяють декілька технологій, наприклад, Vote-recording Technologies передбачає поміщення заповнених бюлетенів до пристрою, який реєструє волевиявлення громадян і автоматично здійснює підрахунок голосів; технологія Optical Scan (Marksense) передбачає зчитування інформації оптичними засобами виборчої машини та інші [24, с. 113].

Попри своє поширення класичний варіант особистого голосування за місцем виборчої адреси має суттєвий недолік — це зниження кількості виборців. Тому у різних країнах для залучення більшої кількості електорату застосовують інші форми голосування. А всесвітня пандемія, попри намагання держав забезпечити безпеку здоров'я виборців, ще більше актуалізувала питання широкого запровадження альтернативних форм голосування, передусім, заочного, на виборах різних видів та рівнів.

Передусім необхідно зазначити, що заочне голосування неодноразово ставало предметом дискусій. Ключовим моментом обговорень було те, що на використання такої форми голосування може справлятися адміністративний вплив. Дослідники Неглер і Лайл вважали, що ефект будь-якої виборчої реформи залежить від того, наскільки ці зміни

зменшують матеріальні, часові та інші витрати на голосування для людей. Заочне голосування, на думку вчених, істотно впливає на явку виборців [23, с. 463]. Сучасна практика використання заочного голосування також є суперечливою та демонструє як переваги, так і недоліки.

Загалом, під проведенням виборів заочним способом розуміють організацію голосування виключно через дистанційне волевиявлення (передусім, поштою, Інтернетом тощо). При цьому вчені розрізняють заочне голосування у так званому індивідуальному та загальному планах [24, с. 118]. В індивідуальному плані заочне голосування означає, що виборцю потрібно пройти спеціальну процедуру для того, щоб голосувати за межами виборчої дільниці.

Наприклад, у Польщі до 2020 року для того, щоб проголосувати поштою, треба було подавати спеціальну заяву. Проте у зв'язку з пандемією коронавірусу Сейм Польщі 6 квітня 2020 року ухвалив Закон про особливі правила проведення загальних виборів Президента Польщі [14], головними новелами якого стали: запровадження на президентських виборах 2020 року виключно голосування поштою (ст. 1), відмова від застосування ст. 53 Виборчого кодексу, що забороняє голосування поштою в окремих випадках (наприклад, у медичних закладах чи тюрмах) та можливість надсилання всім виборцям пакету для голосування надсилали поштою без подання заяви, що можна вважати заочним голосуванням в загальному плані. Принагідно зауважимо, що аналогічні критерії в літературі використовують для класифікації голосування поштою на дозвільне (надається індивідуально виборцю) та повідомне голосування [18, с. 100]. Незважаючи на накладення на закон вето Сенатом та супротив польської опозиції, Сейм зміг подолати опір верхньої палати парламенту та закон набув дії. Основним аргументом на користь запровадження виняткового для країни способу голосування стала необхідність запобігти ризикам масового розповсюдження хвороби в умовах пандемії.

Універсальний характер голосування поштою зумовив його значне поширення в зарубіжних країнах та появу критеріїв для його класифікації. Так, в залежності від категорій виборців, які мають можливість брати участь у голосуванні поштою, останнє класифікують на внутрішнє та зовнішнє. Внутрішнє голосування поштою здійснюється виборцями, які перебувають на території країни свого громадянства, і передбачає пересилання поштових відправлень в межах території даної держави. А зовнішнє голосування поштою передбачає надходження виборчої кореспонденції з інших країн та реалізується громадянами, які знаходяться за межами власної

держави та мають активне виборче право [18, с. 100]. В одних країнах (Франції, Італії, Бельгії) застосовується лише зовнішнє голосування поштою, в інших (Німеччина, Австрія, Великобританія, Канада, Швейцарія, Швеція тощо) — обидва види.

З прийняттям нового Закону про вибори у 2007 році в Австрії почали використовувати як зовнішнє, так і внутрішнє поштове голосування. Проте до цього Конституційний суд Австрії визнав цю форму голосування неконституційною, мотивуючи це тим, що вона порушує принципи таємного та особистого голосування, тому для запровадження голосування поштою були внесені зміни до статті 26 Конституції Австрії, що обумовило дискусійність реформи. Головною метою запровадження голосування поштою було спрощення процедури голосування для громадян Австрії, які проживають за кордоном, а також досягнення більшої політичної активності виборців в межах держави.

Громадянин Австрії може використати голосування поштою в разі неможливості особистого прибуття на виборчу дільницю, де він внесений до списку виборців, через поважні причини (відсутність виборця в день виборів на території виборчого округу через службове відрадження, відпустку або навчання в іншому місті, похилий вік, хворобу тощо). Також голосувати за допомогою пошти можуть громадяни, які незадовго до виборів змінили місце проживання та ще не внесені до списку виборців за новою адресою [16, с. 23].

В США голосування поштою є однією з альтернативних форм голосування. Так, передбачена можливість поштового голосування для виборців, які в день голосування перебувають за межами свого виборчого округу та не мають можливості прийти на виборчу дільницю особисто. Процедура полягає в тому, що бюлетень надсилається в місце проживання зареєстрованого виборця, який заповнює його і надсилає поштою в центр для голосування.

Варто зауважити, що в американській доктрині та конституційній практиці голосування поштою та заочне голосування зазвичай розглядаються як синоніми, оскільки історично бюлетень для заочного голосування (англ. absentee ballot) надсилався виборцям, що тимчасово знаходились не вдома, використання іншими виборцями такого способу голосування не дозволялось [14]. Водночас поступово призначення такого голосування змінилось — у 1980-х роках Каліфорнія, а до 2020 року 29 штатів схвалили закони про можливість голосування по пошті за відсутності поважних причин (англ. no-excuse absentee laws). А під час виборів у 2020 році багато штатів ввели додаткові дозволи на голосування

поштою через ризик розповсюдження COVID-19 [2]. Як наслідок, на виборах в США рекордна кількість американських виборців проголосувала поштою [12]. На сьогодні питання доцільності поштового голосування є дискусійним, оскільки, по-перше, стрімке зростання активності виборців та зменшення рівня абсентеїзму можна спостерігати не в усіх штатах, а по-друге, після президентських виборів 2020 року загострились дискусії щодо можливих порушень принципів виборчого права під час застосування голосування поштою.

У Швейцарії на законодавчому рівні, зокрема в статті 8 Федерального закону про політичні права, також закріплена можливість голосування поштою. Встановлено, що кантони повинні забезпечувати процедуру голосування поштою шляхом введення положень, які забезпечують контроль за виборчим правом, таємницю голосування та запобігають зловживанню. До того ж голосування поштою дозволяється після отримання документів, необхідних відповідно до закону кантону [4]. Поштове голосування в цій країні також сприяло забезпеченню явки виборців, проте, під час не виборів, а референдуму у вересні 2020 року. Згідно з аналітичними даними, проголосували поштою більше 90%, а в деяких кантонах більше 95% виборців [8].

Появу можливості голосування поштою у Великобританії дослідники датують ще початком ХХ ст., коли був прийнятий Акт про народне представництво 1918 року (англ. the Representation of People Act of 1918), що запровадив можливість голосування поштою для військовослужбовців, що перебували за кордоном [18, с. 101]. З того часу британське виборче законодавство неодноразово змінювалось, створюючи передумови для більш широкого використання цієї форми голосування, зокрема, для формування наднаціональних органів та для місцевих виборів. Зокрема, у 2004 році були розширені можливості застосування голосування поштою, коли був ухвалений Акт про експеримент з проведення заочних виборів до Європейського парламенту та місцевих органів влади (European Parliamentary and local Elections (Pilots) Act 2004). У східних і північно-східних графствах, які були експериментальною територією, усі виборці голосували тільки поштою [7].

Також поширенню використання голосування поштою сприяли інші реформи британського виборчого законодавства, наприклад, зниження ризику фальсифікації виборів із встановленням з 2007 року обов'язку надання персональних даних для голосування поштою та запровадженням удосконаленої системи реєстрації виборців у 2015 році; збільшення строку виборчого процесу задля врахування строку

доставки бюлетенів поштою закордонним виборцям у 2013 році та ін. [11]. Ці реформи на практиці показали непоганий результат — значне зростання явки на виборах із розширенням можливостей для голосування поштою.

Заочне голосування існує і в інших країнах. Наприклад, в Австралії виборець може проголосувати заочно, якщо він перебуває за межами свого виборчого округу. У цьому разі можна віддати голос на виборчій дільниці іншого виборчого округу, але в межах одного штату. Для цього людині потрібно подати спеціальну заяву до уповноваженої особи округу за місцем виборчої адреси [22, с. 60]. Варто зауважити, що голосування поштою має інші підстави застосування — коли виборець перебуває не тільки за межами свого виборчого округу, але й за межами штату, в якому зареєстрований як виборець [22, с. 60], а тому деякими дослідниками визнається окремим альтернативним способом голосування.

Обмеження або повне припинення сполучення між країнами в умовах пандемії актуалізують також розгляд питання голосування за кордоном. Воно полягає в тому, що громадяни, які проживають за межами своєї держави, можуть брати участь в її політичному житті. Запровадження умов для голосування громадян за кордоном також зумовлене зростанням численності міжнародних мігрантів, а також гарантуванням поваги до прав людини, громадянина та рівності в політичних правах.

Так, в пункті 7 Резолюції 1459 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про усунення обмежень на право голосу» закріплено, що держави-члени Ради Європи повинні забезпечувати своїм громадянам, які проживають за кордоном, можливість голосувати на національних виборах. Для цього вони повинні вжити певні заходи для максимального полегшення здійснення такого права, зокрема, шляхом організації заочного голосування, голосування в консульських установах або з використанням електронних засобів [21].

Голосування за кордоном є доволі поширеним серед країн Американського континенту. Зокрема, в Бразилії в статті 225 та 226 Виборчого кодексу (Código Eleitoral — Lei n° 4.737, de 15 de julho de 1965) закріплено, що на виборах президента та віце-президента республіки може голосувати виборець, який перебуває за межами держави. Дана форма голосування проводиться в приміщеннях дипломатичних представництв і консульських установ. До того ж для відкриття виборчої дільниці повинно бути щонайменше 30 зареєстрованих виборців [6].

У 1997 році в Португалії внаслідок змін до Конституції громадянам, які проживають за кордоном,

була надана можливість брати участь в усіх загальнонаціональних виборах. Проте виборцям необхідно довести, що вони зберігають тісні зв'язки з Португалією. Так, до учасників голосування висувається ряд критеріїв, серед яких: проживання в країні Європейського Союзу чи португаломовній країні не більше 15 років, проживання в іншій країні не більше 10 років, відвідування Португалії впродовж 5 років до виборів і перебування на її території не менше 30 днів, володіння португальською мовою [19, с. 22]. Голосування відбувається в спеціально створених за кордоном пунктах.

В Румунії в 1992 році виборчим законодавством було запроваджено голосування за кордоном та створено виборчі дільниці при дипломатичних представництвах країни. Відповідно до змін до порядку голосування за кордоном, які відбулися у 2008 році, виборцям надана можливість брати участь у президентських, парламентських виборах, референдумах та виборах європейського парламенту. Ця форма голосування відбувається особисто та для доступу до здійснення волевиявлення необхідна ідентифікаційна картка або паспорт [19, с. 23–24].

У США у разі перебування виборців за кордоном на федеральних виборах також передбачене заочне голосування. Електронні бюлетені громадяни можуть отримати по електронній пошті, факсом, а також можуть скачати форму в Інтернеті [3]. Для зручності виборців також передбачено декілька варіантів повернення бюлетенів після здійснення волевиявлення: міжнародна пошта, дипломатична пошта посольства США, факс, електронна пошта та Інтернет (проте, в деяких штатах діють обмеження на застосування цього способу), кур'єрська служба [3].

Ще одна форма голосування також не втрачає актуальності як в зв'язку із міграційними процесами в світі, так і в зв'язку з об'єктивним бажанням виборців уникнути скупчення людей в день голосування на дільниці для голосування. Тому в деяких зарубіжних країнах виборцям надана можливість дострокового голосування, яка передбачає спроможність виборця проголосувати завчасно до виборів у встановленій законодавством формі. За загальним правилом дострокове голосування передбачено для тих виборців, які з певних поважних причин не можуть з'явитися на виборчій дільниці в день голосування.

Так, законодавство Фінляндії передбачає, що будь-який виборець має право проголосувати достроково в місцях для дострокового голосування в межах країни і за кордоном в дипломатичних або консульських представництвах Фінляндії. Правом дострокового голосування наділяються виборці, які: знаходяться в стаціонарі в лікарні або іншому

закладі соціального захисту населення (голосують у відповідному закладі), знаходяться в місцях позбавлення волі (голосують у межах пенітенціарного закладу), є членами екіпажів фінляндських суден, що перебувають за кордоном (голосують на борту судна), а також виборці, чий фізичний стан не дозволяє пересуватися, внаслідок чого вони не в змозі з'явитися на виборчу дільницю (голосують на дому в тій комуні, в виборчі списки якої вони включені). Відповідно до § 47 Закону про вибори дострокове голосування починається за 11 днів до дня голосування і завершується за кордоном за 8 днів до дня голосування, а в межах країни — за 5 днів [20, с. 119].

Закон про вибори в Японії також передбачає дострокове голосування в особливих випадках. Так, якщо виборець за станом здоров'я, через роботу або з іншої поважної причини не може голосувати в установленому законодавством порядку, то в період між днем, наступним за днем оголошення виборів, і вдень напередодні голосування такий виборець може достроково проголосувати. До того ж дострокове голосування можливо для тих виборців, які в день голосування перебуватимуть за кордоном [17]. А на Багамських Островах згідно Актом про парламентські вибори 1992 року (ст. 54) з правом достроково голосувати володіють окремі категорії осіб — військовослужбовці та поліцейські, які в день виборів перебуватимуть при виконанні своїх службових обов'язків на території іншої виборчої дільниці [17].

На відміну від попередніх країн, в Канаді відповідно до ст. 127 Canada Elections Act 2000 передбачена можливість будь-якого виборця здійснити своє волевиявлення достроково. Ця форма голосування може здійснюватися тільки в період з 12:00 до 20:00 в п'ятницю, суботу та понеділок перед днем виборів, тобто в 10-й, 9-й та 7-й дні перед виборами [5].

Не досить поширеною формою голосування на виборах в зарубіжних країнах є голосування за дорученням, яке полягає в тому, що виборець, призначаючи довірену особу, дозволяє їй проголосувати від власного імені. Так, в Монако на законодавчому рівні виборцям дозволено голосувати за дорученням у випадку перебування в лікарні, оскільки переносні виборчі скриньки не передбачені. В Індії у 2003 році були внесені поправки до Закону про народних представників Індії, які, зокрема, дозволили особовому складу збройних сил призначати довірених осіб для голосування від їх імені. В 2004 році в Республіці Науру було запроваджено інститут голосування за дорученням закордонного виборця. В Вануату законодавством передбачена можливість голосування за дорученням для зарубіжних виборців — громадян Вануату, які перебувають за межами

території держави, співробітників дипломатичних представництв або консульських установ Вануату, а також студентів [17].

Положення про голосування за дорученням закріплені й в законодавстві інших країн. Відмінною рисою цієї форми голосування порівняно із голосуванням поштою є можливість її використання обмеженому колу осіб, що з одного боку сприяє дотриманню принципу особистого голосування, а з іншого — створює можливості для здійснення волевиявлення тими, хто з об'єктивних причин не може взяти участь у голосуванні особисто.

В рамках цього дослідження необхідним в сучасних умовах є дослідження ще однією форми голосування — електронного. Причиною появи цієї форми голосування, як і ряду інших, стало зниження політичної активності виборців, що на початку ХХІ ст. набуло серйозної загрози легітимності органів публічної влади. Наприклад, відповідно до статистичних даних, на позачергових виборах до міської думи Риги 2020 року явка виборців склала 40,6% виборців, що стало найнижчою явкою виборців на муніципальних виборах в Ризі з 1997 року та обумовило активні дискусії щодо необхідності впровадження електронного голосування. Сьогодні на сайті Сейму зареєстрована електронна петиція щодо підтримки ініціативи змінити виборче законодавство та запровадити електронне голосування [15]. Попри існування противників запровадження електронного голосування, які наголошують на ризиках втрати даних, тиску на виборців, які голосують в непридатних умовах (наприклад, можливим є тиск з боку роботодавців на працівників, що вирішили здійснити волевиявлення протягом робочого дня) та інших [1], органи влади здійснюють певні поступки в напрямку запровадження заочного голосування. Зокрема, у грудні 2020 року була законодавчо закріплена можливість голосувати на муніципальних виборах поштою, якщо виборець перебуває за кордоном. Попри можливість отримання необхідних для голосування документів через портал державних послуг в електронному вигляді, виборці повинні будуть роздрукувати бюлетень та надіслати його поштою, тобто можливість зробити волевиявлення виключно в електронному вигляді поки не надається.

Поряд з цим в Естонії Інтернет-голосування було запроваджене в 2005 році, поряд із традиційними формами голосування, а вже в 2011 році майже 24 відсотки голосів були віддані онлайн. Попри те, що Університет Мічигану в своєму висновку порадив Естонії відмовитись від електронного голосування через ризик безпеки [1], ця форма голосування користується високим рівнем довіри виборців, причиною

чому вважається високий рівень довіри до державних інституцій. Електронне голосування в Естонії супроводжувало ширшу програму оцифрування установ країни. Навіть масові хакерські атаки на інфраструктуру електронного врядування Естонії перед виборами 2007 року не підірвали цю довіру [9, с. 18]

В межах цього дослідження варто також відзначити досвід країн, які запроваджували технології електронного голосування, проте, відмовились від нього. У 2005 році у Великобританії було зроблено висновок, що системи е-голосування не сприяли активізації виборців, є дорогими в експлуатації, а рівень довіри до голосування на папері був вищим [9, с. 27]. У 2008 році до паперового голосування повернулись і в Нідерландах після 20-річного досвіду впровадження голосування електронного, передусім, через загрозу таємниці голосування [9, с. 21].

Отже, головними недоліками електронного голосування можна вважати: недовіру виборців, високі ризики втручання в роботу системи (комп'ютерні віруси, хакерські атаки та ін.), відсутність можливості отримати докази в разі скоєння правопорушення, значну вартість технологій та ряд інших [10, с. 239]. Тому сьогодні електронне голосування ще не має можливості стати ефективною альтернативою іншим формам голосування, навіть попри його зручність та потенційну ефективність в умовах всесвітньої пандемії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Вибори є одним із найважливіших інститутів демократичної та правової держави. Постійна увага законодавця до удосконалення виборчого законодавства свідчить про розвиток та трансформацію цього інституту. Зокрема, особлива увага приділяється стадії голосування, як ключової для виборчого процесу, особливо в аспекті пошуку нових та удосконалення традиційних форм голосування.

Дослідження дає можливість зробити висновок про значну варіативність форм голосування в зарубіжних країнах з огляду на потреби того чи іншого суспільства. Сьогодні, в умовах світової пандемії, особлива увага зосереджена на можливості та доцільності використання заочного голосування, передусім голосування поштою. Хоча дана форма голосування доволі розповсюджена в зарубіжних країнах, проте існує ряд недоліків, серед яких можна виокремити ризик затримки або втрати листів, загрозу порушення принципів таємного та особистого голосування тощо.

Електронне голосування є об'єктом ще більшої уваги як експертного середовища, так і законодавців різних країн. Незважаючи на приклади успішного досвіду його використання, на сьогодні воно характеризується значними недоліками, тому запровадження зарубіжного досвіду в цій сфері в Україні не видається можливим.

Література

1. «Чтобы Латвия не вошла в Псковскую губернию»: эксперты против интернетвыборов. URL: <https://lv.sputniknews.ru/politics/20201013/14501773/Chtoby-Latviya-ne-voshla-v-Pskovskuyu-guberniyu-eksperty-protiv-internet-golosovaniya.html>
2. Absentee and Mail Voting Policies in Effect for the 2020 Election. URL: <https://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/absentee-and-mail-voting-policies-in-effect-for-the-2020-election.aspx>
3. Absentee Voting Information for U.S. Citizens Abroad. URL: <https://travel.state.gov/content/travel/en/international-travel/while-abroad/voting.html>
4. Bundesgesetz über die politischen Rechte (BPR) vom 17. Dezember 197: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1978/688_688_688/de#fn-d193786e325
5. Canada Elections Act 2000. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/E-2.01/page-16.html#docCont>
6. Código Eleitoral — Lei nº 4.737, de 15 de julho de 1965. URL: <https://www.tse.jus.br/legislacao/codigo-eleitoral/codigo-eleitoral-1/codigo-eleitoral-lei-nb0-4.737-de-15-de-julho-de-1965>
7. European Parliamentary and Local Elections (Pilots) Act 2004. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/2/contents>
8. How the pandemic has expanded the role of postal voting worldwide? URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/how-the-pandemic-has-expanded-the-role-of-postal-voting-worldwide/46138012>
9. Introducing Electronic Voting: Essential Considerations. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2011. 36 p.
10. Perezhniak, B., Karmazina, C., Dudnyk, R., Solyannik, K., & Severinova, O. Electronic technologies during local elections: new challenges. *Cuestiones Políticas*, 2020. 38 (67). P. 287–301.

11. Postal voting. Research Briefing, published Friday, 04 December, 2015. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7419/>
12. US election 2020: Do postal ballots lead to voting fraud? URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53353404>
13. Ustawa o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. URL: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/328_u/\\$file/328_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/328_u/$file/328_u.pdf)
14. Voting by mail and absentee voting. URL: <https://electionlab.mit.edu/research/voting-mail-and-absentee-voting>
15. Внедрение электронного голосования. URL: <https://manabalss.lv/elektroniskas-balsosanas-ieviesana/show?locale=ru>
16. Водяницкая Е. А. Новые формы голосования. Право и управление. XXI век. 2013. № 1 (26). С. 22–27.
17. К вопросу о досрочном голосовании избирателей, голосовании по почте, голосовании с использованием иных дистанционных форм голосования: зарубежный опыт. URL: <http://www.cikrf.ru/news/relevant/2014/05/20/zarub1.doc>
18. Красинский В. В. О проблемах почтового голосования на выборах в зарубежных странах. Журнал российского права. 2008. № 12. С. 100–107.
19. Малиновська О. А. Реалізація виборчого права трудових мігрантів за кордоном: зарубіжний досвід та можливості його використання в Україні. Серія «Соціальна політика». 2016. № 25. С. 2–25.
20. Орлова А. Г., Кремьянской Е. А. Современное зарубежное избирательное право: монография. Москва: МГИМО-Университет. 2013. С. 336.
21. Резолюція 1459 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про усунення обмежень на право голосу». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_715#Text.
22. Современные избирательные системы. Вып. 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия / Т.И. Чурсина, А.Г. Орлов, И.А. Ракитская, К.А. Половченко. М.: РЦОИТ: Иноктаво, 2009. С. 480.
23. Фоміна С. В. Досвід конституційно-правового регулювання стадії голосування у країнах Північної та Південної Америки. Форум права. 2014. № 2. С. 458–466.
24. Фоміна С. В. Способи та форми голосування на виборах у зарубіжних країнах. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2014. № 21. С. 112–120.

References

1. «Chtoby Latvija ne voshla v Pskovskuyu guberniyu»: eksperty protiv internetvyborov. URL: <https://lv.sputniknews.ru/politics/20201013/14501773/Chtoby-Latviya-ne-voshla-v-Pskovskuyu-guberniyu-eksperty-protiv-internet-golosovaniya.html>
2. Absentee and Mail Voting Policies in Effect for the 2020 Election. URL: <https://www.ncsl.org/research/elections-and-campaigns/absentee-and-mail-voting-policies-in-effect-for-the-2020-election.aspx>
3. Absentee Voting Information for U.S. Citizens Abroad. URL: <https://travel.state.gov/content/travel/en/international-travel/while-abroad/voting.html>
4. Bundesgesetz über die politischen Rechte (BPR) vom 17. Dezember 1976: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1978/688_688_688/de#fn-d193786e325
5. Canada Elections Act 2000. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/E-2.01/page-16.html#docCont>
6. Código Eleitoral — Lei nº 4.737, de 15 de julho de 1965. URL: <https://www.tse.jus.br/legislacao/codigo-eleitoral/codigo-eleitoral-1/codigo-eleitoral-lei-nb0-4.737-de-15-de-julho-de-1965>
7. European Parliamentary and Local Elections (Pilots) Act 2004. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/2/contents>
8. How the pandemic has expanded the role of postal voting worldwide. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/how-the-pandemic-has-expanded-the-role-of-postal-voting-worldwide/46138012>
9. Introducing Electronic Voting: Essential Considerations. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2011. 36 p.
10. Perezhniak, B., Karmazina, C., Dudnyk, R., Solyannik, K., & Severinova, O. (2020). Electronic technologies during local elections: new challenges. *Cuestiones Políticas*, 38(67). P. 287–301.
11. Postal voting. Research Briefing, published Friday, 04 December, 2015. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7419/>
12. US election 2020: Do postal ballots lead to voting fraud? URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53353404>

13. Ustawa o szczególnych zasadach przeprowadzania wyborów powszechnych na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej zarządzonych w 2020 r. URL: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/328_u/\\$file/328_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/328_u/$file/328_u.pdf)
14. Voting by mail and absentee voting. URL: <https://electionlab.mit.edu/research/voting-mail-and-absentee-voting>
15. Vnedrenie elektronogo golosovaniya. URL: <https://manabalss.lv/elektroniskas-balsosanas-ieviesana/show?locale=ru>
16. Vodyanitskaya Ye. A. Novye formy golosovaniya. Pravo i upravlenie. XXI vek. 2013. № 1 (26). S. 22–27.
17. К вопросу о досрочном голосовании избирателей, голосовании по почте, голосовании с использованием иных дистанционных форм голосованиа: зарубезhный опыт. URL: <http://www.cikrf.ru/news/relevant/2014/05/20/zarub1.doc>
18. Krasinskiy V. V. O problemakh pochtovogo golosovaniya na vyborakh v зарубезhnykh stranakh. Zhurnal rossiyskogo prava. 2008. № 12. S. 100–107.
19. Malynovs'jka O. A. Realizacija vyborchogho prava trudovykh mighrانتiv za kordonom: zarubizhnyj dosvid ta mozhlivosti jogho vykorystannja v Ukrajinі. Serija «Socialjna polityka». 2016. # 25. S. 2–25.
20. Orlova A. G., Kremjanskoy Ye. A. Sovremennoe зарубезhnoe izbiratelnoe pravo: monografiya. Moskva: MGI-MO-Universitet. 2013. S. 336.
21. Rezoljucija 1459 (2005) Parlaments'jkoji Asambleji Rady Jevropy «Pro usunenija obmezhenj na pravo gholosu». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_715#Text
22. Sovremennye izbiratelnye sistemy. Vyp. 4: Avstraliya, Venesuela, Daniya, Serbiya / T. I. Chursina, A. G. Orlov, I. A. Rakitskaya, K. A. Polovchenko; nauch. red. A. V. Ivanchenko, V. I. Lafitskiy. M.: RTsOIT: Inoktavo, 2009. S. 480.
23. Fomina S. V. Dosvid konstytucijno-pravovogho reghuljuvannja stadiji gholosuvannja u krajinakh Pivnichnoji ta Pivdennoji Ameryky. Forum prava. 2014. # 2. S. 458–466.
24. Fomina S. V. Sposoby ta formy gholosuvannja na vyborakh u zarubizhnykh krajinakh. Zbirnyk naukovykh pracj Kharkivsjkogho nacional'nogho pedagoghichnogho universytetu imeni Gh. S. Skovorody «Pravo». 2014. # 21. S. 112–120.